

neposredne demokracije so nedvomno najustreznejši način, vendar so z izjemo referendumov in ljudske iniciative v sodobnih razmerah manj uporabne. Zahteva po neposrednem sodelovanju ljudstva pri sprejemanju ustave se je pojavila že v začetnem obdobju razvoja sodobne ustavnosti. Tako je že Konvent leta 1792, izhajajoč pri tem iz Rousseaujevega nauka, razglasil, da ne obstaja ustava, če je ne sprejme ljudstvo. Podobno velja po mnenju nekaterih teoretikov pravilo, da se v ustavo ne sme poseči brez posvetovanja z ljudstvom oziroma da mora novo ustavo sankcionirati tudi ljudstvo. Z ustavodajnim referendumom državljani potrjujejo ustavno besedilo, ki ga predhodno sprejme zakonodajna ali ustavodajna skupščina, in s tem šele postane ustava. Tak ustavodajni referendum je naknaden, izjemoma pa je lahko tudi predhodni, pred dokončnim sprejemom nove ustave v skupščini. Referenduma ante constitutionem in post constitutionem je mogoče uporabiti tudi v vseh, in ne le v sklepni fazi ustavodajnega postopka. Predhodni referendum bi v sedanjih okoliščinah, ko ustavodajni postopek že traja, prišel v poštev le za opredeljevanje do osnutka ali predloga nove ustave. Referendum bi moral biti ne glede na način sprejemanja nove slovenske ustave obvezen, v sistemu ustavodajne skupščine lahko tudi fakultativen.

IV

Nova slovenska ustava bo korenito posegla v veljavno družbenopolitično ureditev, ki bo pomenila diskontinuiteto s sedanjo ustavno in ob osamosvojitvi celo državnopravno ureditvijo. Nova ustava ne bo izhajala iz sedanje in bo konstituirala novo državno skupnost. To pomeni v nekem smislu sklenitev novega družbenega dogovora v Sloveniji. Zato ne bi bilo skladno z načelom ljudske suverenosti in v slovenski skupščini že tudi deklarirano cezuro s prejšnjo ustavno ureditvijo, če bi novo ustavo sprejela redna skupščina po postopku, ki ga sedanja ustava predpisuje za svojo revizijo. Večino ustav, ki so bile sprejete brez te kontinuitete, je neposredno sprejelo ljudstvo na referendumu ali posredno njihove ustavodajne skupščine. Če je sprejemanje nove ustave v domeni ustavodajne oblasti, ki je suverena, potem ta ni vezana na določbe postopka spreminjanja ustave. V tem primeru namreč ne gre za revizijo, ampak novo ustavo. Izbira načina sprejemanja nove slovenske ustave je lahko v pristojnosti državljanov ali republiške skupščine. V prvem primeru lahko volilci izjavijo svojo odločitev na referendumu (ta lahko združuje vprašanje o obliki državne ureditve v Sloveniji in o načinu sprejemanja nove ustave), skupščina pa lahko sprejme tako odločitev z navadnim zakonom ali še bolje z ustavnim zakonom, ki se sprejema po zahtevnejšem postopku.

BOŠTJAN MARKIČ

Preambula k slovenski ustavi – med izvirnostjo in posnemanjem

I

Nova slovenska ustava v svojih temeljnih izhodiščih prekinja kontinuiteto s prejšnjimi slovenskimi ustavami. Prekinja in prelamlja jo (najmanj) na dveh

ravnih. Prejšnje slovenske ustave so bile v glavnem vendarle bolj ali manj zvesti odlički zveznih ustav in so le v vidno omejeni meri odsevale posebnosti družbene-ga, ekonomskega, političnega in kulturnega položaja Slovenije. Kontinuiteta pa je pretrgana tudi na vsebinsko opredeljujoči ravni. Prejšnja slovenska ustava je izhajala iz samoupravljalno-družbenolastniškega temelja in v njej je bila samoodloč-bena prvina vendarle potisnjena v ozadje. Sedanja slovenska ustava se ne ozira na ustavni položaj Jugoslavije ter pravno in institucionalno ubira vidno samozavestno svoja lastna pota.

Prejšnja slovenska ustava je izhajala iz ustavnopravne in predvsem ideološke doktrine, da je ustava dokument, ki (tudi) odpira perspektivo nadaljnjemu razvoju slovenske družbe. Čestokrat je bilo zaradi samega »odpiranja perspektiv« zane-marjeno dejansko stanje in vsakokratna ustava se je fazno vrednotila kot »delna uresničitev partijskega programa«. Dolga in mestoma naravnost dolgovezna Temeljna načela so bila ideološki strdek, ki je bil bolj napotilo za razlaganje normativnega dela ustave, kot pa takšna preambula, ki naj bi opozarjala na temelj-na izhodišča ustavne ureditve. Megalomanstvo in mesijanstvo sta bili pomembni prvini prejšnje slovenske ustave. To je bila posledica ideološke usmeritve partijske avantgarde kot »inženirja človeških duš« tudi na ustavnem področju.

II

Če potemtakem v zvezi z novo ustavo republike Slovenije v odnosu do prejš-njih slovenskih ustav lahko razmišljamo na eni strani o skorajda popolnem lomu oziroma ustavnopravnem rezu, po drugi strani seveda tudi nova ustava Republike Slovenije ne nastaja na nekakšni popolni čistini in se tako vse ne začneja *ab ovo*.

Razumeti novo slovensko ustavo pomeni vendarle razčlenjevati ne le postopno preoblikovanje slovenskega družbenega življenja v toku zadnjih (vsaj) dveh let, temveč pomeni tudi jemati v poštev ustavnopravno (amandmajsko) spreminjanje slovenske ustave. Res je, da nova slovenska ustava in njene temeljne usmeritve in opredelitve v marsičem koreninijo v stališčih takratne opozicije, oziroma alterna-tivne scene, ki je v okviru Društva slovenskih pisateljev in sekcije pri Slovenskem sociološkem društvu pripravljala novo ustavo. Po drugi strani pa je mogoče zane-sljivo dokazati – in to ne zaradi iskanja nekakšne približne simetrije zaslug – da so glede na takratne razmere še ne institucionalizirane pluralistične slovenske druž-be, tudi amandmajske spremembe slovenske ustave pomembno soustvarjale pod-lago za sedanje oblikovanje nove slovenske ustave. Pri tem tudi ne bi bilo pravično prezreti tistih političnih silnic, ki so takrat dajale odločujoči ton ustavnim spre-membam. Takšna ugotovitev se mi ne zdi analitično pomembna z zornega kota partijske konkurence in morebitnega pridobivanja točk za nove volitve, temveč z vidika ugotavljanja naše neposredne sodobne ustavnopravne zgodovine.

Ker očitno postaja – glede na preureditev Jugoslavije, ki je več kot na dlani – ravno čas takorekoč glavni general, ker je torej »famozni timing« zanesljivo ena izmed opredeljujočih prvin ustavnopravnega oblikovanja Slovenije, ni nevažno, kdaj bo dejansko sprejeta nova slovenska ustava. Ta bo lahko tudi drugim v (seda-nji) Jugoslaviji in seveda svetu, oziroma morda manj prevzetno rečeno, predvsem obdajajoči nas Evropi pokazala, kako je s političnim in ekonomskim profilom republike Slovenije. Sprejetje nove slovenske ustave v letošnjem koledarskem letu je glede na razmere v (sedanji) Jugoslaviji tisti velelnik, ki se mu kaže podrediti.

Če se že za masikatero ustavo, ki v zgodovinskem pogledu »kaj da nase«, nekako spodobi, da ima preambulo, zakaj to ne bi veljalo tudi za slovensko. Tu se seveda ne odpira samo vprašanje dolžine, oziroma kratkosti preambule, dasi seveda tudi to ni zgolj količinsko-tehnični problem. Razumljivo, obstaja velika razlika med »mahabharatsko« dolžino temeljnih načel prejšnje slovenske ustave in malodane epigramsko strnjenostjo preambule sedanje slovenske ustave (delovnega besedila osnutka ustave republike Slovenije). Glede dolžine preambule pa so seveda možne tudi različne vmesne rešitve, na kar nas opozarja primerjalno ustavno pravo. Jasno pa je, da se mimo količinskih opredelitev odpira predvsem tudi problem vsebine preambule.

Čeprav sintagme svetosti življenja ni mogoče razumeti – enostransko in tedaj napačno – v njeni religiozni komponenti, je vendarle na mestu pomislek o takšni opredelitvi. Predvsem pri tem izrazu ne gre za opredelitev, ki bi sicer našla mesto v sodobnih ustavah; in dalje, manj bi bilo nesporazumov in tudi možnih poznejših razlag, kaj (vse) s tem terminom mislimo in na kaj vse ta pojem morebiti zavezuje (in kakšne so možne tudi konkretne zakonske izpeljanke te kategorije), če bi ga nadomestili s sintagmo vrednosti življenja. Družba, ki se zaveda vrednosti življenja, izpričuje svojo humanistično noto. Pravkar povedano ne omenjam zavoljo tega, ker bi v sintagmi svetost življenja odkrival morda zastrto svetovno nazorsko sestavino preambule ali ker bi me motila morda v nekoliko bolj »soft različici« ideološka koprena pojma. Zdi se mi pa, da tistemu, kar bi v preambuli vsekakor hoteli povedati: spoštovanje človekovega življenja, njegova enkratnost, civiliziran odnos do njega, resnično bolj ustreza pojem »vrednost življenja«, ki je poleg drugega tudi z vidika nevtralnega ustavnopravnega jezika sprejemljivejši.

Ker gre za preambulo k slovenski ustavi, je razumljivo in povsem sprejemljivo, da v njej posebej poudarjamo Slovenijo in Slovence (»Slovinci smo si z lastnimi močmi izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost«; »... ob spoštovanju naše dediščine zagotovimo kulturni, ekonomski, politični in socialni razvoj Slovenije...«). Tako je torej v redu in vse prav. Zaradi takšnih formulacij nihče ne more naslavljaliti očitkov, da smo Slovenci zagledani sami vase, da smo nekakšni narcisoidni zaplankarji, ki vrtičkarsko obdelujejo svoj ustavni vrt.

Toda sprašujem se, ali ne bi že ob tistih globalnejših, občečloveških izhodiščih, ki jih upravičeno in tehtno poudarja preambula k novi slovenski ustavi (»Temeljne človekove pravice in svoboščine«; »zavedanje človekovega dostojanstva«) kljub vsemu še kaj dodali. Res je, da se ob predlogu »še kaj dodati« izostruje vprašanje, kje so potem meje takšnemu dodajanju, da se ne bi zapletli še v ceneno evidentiranje ali morda celo licitiranje nekaterih izhodišč. A vendar: v preambuli po moji oceni manjkajo (še) nekatera, če smem vsaj pogojno tako reči, občečloveško-civilizacijsko priznana izhodišča, neke vrste kozmopolitsko uveljavljanje temeljev slovenske ustave.

Ocenjujem, da bi preambula pridobila na svoji že izpričani vsebinski kakovosti in na svoji usmerjajoči prvini celotne slovenske ustave, če bi navedla tudi, da izhajamo iz »demokratskih političnih odnosov«. Tudi v normativnem delu nove slovenske ustave – v tem delu že ustavnopravno operacionalizirano – se vleče kot svojevrstna rdeča nit slovenske ustave demokratičnost političnih odnosov, ki se očitno kaže v zasnovi slovenskega parlamenta in v zvezi s tem poudarjenim institucionalnim partijskim pluralizmom. Zavedam se, da bi sintagma »demokratski politični odnosi« lahko izzvenela kot obrabljena politična fraza. Znano je, kako se »demokratski politični odnosi« retorično in verbalistično zlorabljajo, kako se lah-

ko demokracija sprevrže v politično karikaturu, kako se tudi v bistvu avtokratični sistemi demagoško sklicujejo na demokracijo. Pogosto so politično liturgične izjave o demokratičnih političnih odnosih zgolj alibi za politično delovanje s povsem drugačnim političnim predznakom. Toda, ali vse povedano ne velja tudi za druge sintagme, ki pa so vendarle navedene v preambuli k slovenski ustavi (»temeljne človekove pravice in svoboščine«; »pravica vsakega naroda do samoodločbe«). Na temelju vsega omenjenega mislim, da bi dejansko kratek dodatek k preambuli, ki bi govoril kot o izhodišču slovenske ustave tudi o »demokratičnih političnih odnosih«, pomenil vsebinsko obogatitev preambule, ki je tudi prostorsko ne bi vidno obremenjeval. Dodal pa bi tisto vsebino, ki sedaj izrecno vendarle ni navedena.

Tisto, kar želi doseči slovenska družba, ki si prizadeva biti odprta družba, z vsemi prednostmi, pa tudi tveganji, ki ga pojem odprtosti nosi s seboj, bi v preambuli morda izrazili tudi s sintagmo, da izhajamo »iz civilizacijskih pridobitev človeštva«. S tem bi poudarili tisti univerzalizem, ki nam je kot Slovencem izrazito potreben in ki je v preteklosti manjkal. Spomnimo se le, da so arhitekti prejšnjega političnega sistema naivno imeli naš sistem za neke vrste poseben sistem, ki je odmaknjen od univerzalnih zakonov političnega organiziranja, kot neke vrste popek sveta. Ko pišem o teh stvareh, se zavedam, da tudi morebitna prevelika splošnost opredelitve »civilizacijske pridobitve človeštva« lahko vodi do različnih razlag. Toda moj predlog je v obzorju razmišljanja, naj preambula vsekakor poudari poleg tistega, kar je tipično slovenskega (»Slovenci smo z lastnimi močmi izoblikovali svojo narodno samobitnost in uveljavili svojo državnost«), vendar tudi širše vidike. Ti naj bodo tudi za Slovenijo zavezujoči, ravno zaradi tega, ker so občečloveški, ker so splošno civilizacijski. Skratka, cilj mojih zamisli je (tudi) v tem, da v preambuli nekoliko bolj uravnesimo slovensko in občevizilacijsko-demokratično sestavino. Zanesljivo mi ne gre za to, da bi z nekakšno lekarniško ustavnopravno tehniko lovili ravnotežje. Vendar ravno zaradi tega, ker želi biti Slovenija ne le geografsko, ampak tudi po političnem obnašanju in po ekonomskem vedenju del Evrope, po moji sodbi ponujene pripombe niso odveč.

Preambula k slovenski ustavi govori tudi o spoštovanju naše dediščine, ne da bi karkoli posebej izpostavila oziroma posebej navedla ob pojmu »naša dediščina«. Tudi takšno stališče je prav gotovo eno izmed možnih in vsakomur, ne le razlagalcu, ampak tudi bralcu ustave, pušča prosto pot, kaj od dediščine je vredno spoštovanja, kaj ni vredno spoštovati, oziroma kaj naj se zametuje, ali česa se je glede dediščine morda treba sramovati.

Možno pa je tudi drugačno stališče, ki ga ponujam v razmislek. Stavek v preambuli k novi slovenski ustavi, »da ob spoštovanju naše dediščine zagotovimo kulturni, ekonomski, politični in socialni razvoj Slovenije«, naj bi tako spremenili, da bi se glasil: »ob spoštovanju naše dediščine, posebej še narodnoosvobodilnega boja, zagotovimo kulturni, ekonomski, politični in socialni razvoj Slovenije«.

Takšen dodatek ima argumentacijo, kot se zavedam, da ima lahko tudi pomsleke. Narodnoosvobodilni boj je bil veliko osvobajajoče dejanje slovenskega naroda; je bila pogumna manifestacija narodne samobitnosti, zgodovinske pokončnosti in odločenosti razsojati o svoji usodi; znak nesprijaznjenja z nacionalnim izginotjem; zgodovinsko potrjena pravilna uvrščenost med zavezniške sile antihitlerjevske koalicije. Zaradi evforično nekritičnega poudarjanja vsega, kar se je v zvezi z narodnoosvobodilnim bojem v letih od 1941–1945 pri nas dogajalo, ob zamolčanju ekcesnih pojavov, ki vedno bolj prihajajo na svetlo, nastaja o celotnem narodnoosvobodilnem boju tudi razlaga, ki jo je mogoče šteti za instrumentalizacijo v dnevnopolitične in pragmatične namene. Tako prihaja do krivičnega vredno-

tenja celotnega narodnoosvobodilnega boja. Predlog o vključitvi pomena narodnoosvobodilnega boja v preambulo nove slovenske ustave kot dejavnik naše dediščine, izhaja seveda iz podmene, da je narodnoosvobodilni boj izstopajoče narodovo dejanje, razviden pozitiven del njegove dediščine. Zakaj to ne bi našlo svoj odmev v preambuli? Takšen predlog seveda ne izhaja iz nekega »narodnoosvobodilne nostalgije«. Zakaj bi v zvezi z narodnoosvobodilnim bojem ob sedanji kritiki ekcesnih pojavov zahajali v pravi psihološki kompleks (celo manjvrednostni) in se sploh ne bi več potegovali za zgodovinsko pravično vrednotenje narodnoosvobodilnega boja tudi v slovenski ustavi.

Razumljivo, preambula ni »kratki kurz zgodovine narodnoosvobodilnega boja« in dovolj je bilo v preteklosti utrujajoče glorifikacije narodnoosvobodilnega boja. Tudi to je bil nedvomno eden izmed vzrokov za sedanje, zopet enostransko razvrednotenje tega boja. Vem tudi, da je možno poleg čisto drugačnih, tudi idejnih pogledov na narodnoosvobodilni boj, tudi takole ugovarjati: tudi ustavnopravno je bolj elegantno in družbenopolitično bolj snažno, da se ničesar posebej ne navede iz narodove dediščine, sicer se seveda postavi vprašanje izbora dediščine, to je, kaj vse navesti. Morda bi se kdo zavzemal za navedbo slovenske Karantanije, pa za kmečke punte itd. itd. To bi seveda lahko vodilo v navedbo brez meja, kar gotovo v ustavno preambulo ne spada. Toda moj predlog je jasen: iz razlogov, ki so bili v tem zapisu navedeni, se zavzemam samo za navedbo narodnoosvobodilnega boja in pri tem izhajam iz podmene, da še tako prevrednotena zgodovina tega boja ne more biti zgodovinsko izničena.

Z dopolnitvami in spremembami, ki jih predlagam k preambuli nove slovenske ustave, bi po mojem prepričanju preambula pridobila na svoji ustavni fiziognomiji; ohranila bi nujno in zaželeno kratkost in to ob večji vsebinski popolnosti, ki bi še bolj poudarila demokratični značaj in korenine Slovenije kot suverene države.

DIMITAR MIRČEV

Kako do postsocialistične in postkapitalistične ustave?

Ni dvoma, da so za jugoslovansko ustavnost in konstitucionalni položaj danes značilne: a) ustavna nestabilnost in nespoštovanje sedanje ustave; b) ustavna in pravna konfuzija ter negotovost; in c) ustavotvorna nervoza in naglica.

Kar zadeva prvo dimenzijo, ustavna nestabilnost in nespoštovanje nista predvsem posledica dolgoletne ekonomske krize in nezmožnosti sprememb ekonomskih odnosov v okviru dosedanjega ustavnega sistema. Pluralizacijo lastnine in tržno podjetništvo bi lahko uvedli v sistem že leta 1985, pa celo prej, tako kot so to izvedli leta 1989, kar pomeni zelo enostavno, z nekaj ustavnimi amandmaji. Tak položaj tudi ni bil neposredno izzvan niti s prenosom socialnoekonomskega nezadovoljstva na področje nacionalnega in mednarodnega nezadovoljstva oziroma z izstopom nacionalnobirokratske moči, izven meja moči, določenih z ustavo.

Ustavna nestabilnost in nespoštovanje sta v globini rezultat razpada sistema